

יח וְלוֹ מִשְׁנָה וְלֹא רַק מְלַבְּבִי
אָבֵל נִמְצָא בְּכָל סִפְרֵי כְּשָׁרִים
לְבַל תַּחֲמוֹד יִפִּי חֲכָמָה יִנִּית
בְּלִבְךָ וְלֹא תַחֲזֹן מִבְּאָרִים

ביאור המלות: ולא תחזון, פירוש, לא יהיה להם חן נעיניך.

עמוד תוכן

הפירוש

אוצר החכמה
מחברת 1234567

מפיו ולא יהגה בו יומם ולילה לא ישמור לעשות ככל הכתוב בו. ולכן אם יאמר לך אדם שאינו מרבה העסק בתורה כראוי, שהוא צדיק וחסיד, אל תאמין. ושומר תורה אשרהו. ויתן אל לבו כל מי שיש לו לב, אם יהושע שהיה נביא ושימש את משה רבינו ע"ה מ' שנה ולמד ממנו כל התורה, א"ל השי"ת שאם ימוש ספר תורה מפיו וכו', לא ישמור וכו', שאר בני אדם על אחת כמה וכמה¹⁶⁵.

• ❦ •

וְלוֹ מִשְׁנָה. פי' לזה המוסר הגדול שאמרנו שהוא כאב ואדון לכל המוסרים, יש מוסר אחר גדול שהוא בערכו כמשנה אל המלך.

וְלֹא רַק מְלַבְּבִי וְכוּ'. אמרתי כן כדי להסיר מעלי תלונות קצת מחכמי עמנו אוהבי החכמה ההיא ולומדיה, כי ידעתי יחרה אפם על דברים אלו, לכן אמרתי כי לא מלבי לבד, כי כל גדולי חכמי ישראל יראי ה' וחושבי שמו הזהירו על זה, והנני מורה איזהו מקומן מבלי שאקפיד לשמור סדר מעלתם. בעל קערת כסף כתב¹ וז"ל:

דעת הקדמונים
בגנות חכמת
הפילוסופיא
והעסק בה

וְאֵל תִּקְרֹב לְךָ אֶמְרֵי נִזְרָא
וּמִחֲכָמָה יִנִּית סוֹב נִטָּה לְךָ
סְדוּם גַּפְנִים וּמִשְׁדָּמוֹת עֲמֹרָה
נִטָּה מֵעַל פְּרָמִיָּה הָכִי מִן
וְכִמְעַט אֹמְרָה לִיָּדִי כְּפִירָה
תִּבְיָאֵךְ בְּנֵי לִיָּדִי מִבּוֹכָה

165 כתב בס' חמ"י (עשי"ת פ"ב): ולכן אם יאמר לך אדם שאינו מרבה בעסק התורה כראוי, שהוא בעל תשובה וצדיק וחסיד, אל תאמן. ואם ירבה בתורה, האמן תאמינהו. וכל משכיל ישכיל בלבו לאמר, אם יהושע שהיה נביא ושימש את משה רבינו ע"ה מ' שנה ולמד ממנו כל התורה, א"ל השי"ת שאם ימוש ספר התורה מפיו לא ישמור לעשות ככל הכתוב בו, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. כמו שהאירו כל חכמי המוסר בפרט הזה למעניותם, עכ"ל. וכתב עליה הגאון המגיה (הגאון ר"י אלגאזי): זעירין בהר"ם לונזאנו ז"ל, שהן הן דברי רבינו. 1 שירי מוסר השכל, אדעסא תרמ"ח, דף כ' ע"ב.

לְאֹמְרֵי דֵת בְּדַרְכֵי הַיּוֹנִים אֲשֶׁר חָלַק אֱלֹהֶיךָ לְנוֹצְרִים
 הֵכִי שׁוֹגִים בְּאַהֲבַתָּה נְבוֹכִים וּכְמַעַט אֹמְרָה כּוֹפְרִים וּמְמַרִים
 וְעֵנְבֵי רוֹשׁ עֲנִיבִימוּ וְגִפֶּן סְדוּם גִּפְנָם וּמִשְׁדָּמוֹת עֲמוּרִים
 וְלִמָּה תִחְבֹּק חֵיק מִוְאָבִיָּה מִצּוּדִים הִיא וְהִיא תִמְעִיד אֲשׁוּרִים
 וְאִין מַעֲשֶׂה בְּרֹאשִׁית הַטְּבָעִים וְאִין סוּד אֵל וּמִרְכָּבָה בְּמַצָּרִים

11334567

ביאור המלות: ומשדמות עמורים. פירוש, ומגפני עמורה, ומלת עמורים אפשר שהיא לחוקה, כי מן עמורה יאמר עמורתי והרצים עמורתיים, כמו מן נטופה נטופתי, ומן מחולה מחולתי. חיק מואביה. כנוי לחכמה יונית הנקראת אשה זרה בספר משלי [וב' ט"ז] כפי מ"ש קלת המפרשים. מצודים. מלשון ליד ומשרשו צלם מרומים, כ"כ ראש"ע [וקבלת ז' כ"ז]. תמיעיד אשורים. פירוש, תשמית רגלים.

11334567

הפירוש

והגאון רבינו האי ז"ל נתרעם במכתביו על לומדי החכמה ההיא, תמצא לשונו בעין יעקב במס' חגיגה במאמר ד' נכנסו לפרדס², ואני אציגה נא פה ראשי פרקים מדבריו, אמר: אין דרכנו לחפות על דבר ולפרשהו שלא מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים וכו'. כונתו בזה על המבארים הפסוקים ומאמרי רז"ל בדרכי הפלוסופיא, ומחפים על כתבי הקדש דברים אשר לא כן, אשר לא עלו על לב אומרון מעולם.

אמר: וכשצמח רב שמואל גאון וכיוצא בו שהרבו לקרות בספרי גוים, מכחישים בכל מעשה שנאמר שנעשה בו נס לצדיקים וכו'. זהו רב שמואל בן חפני³ עליו אמר ראב"ע⁴ אסף רוח בחפניו, הוא כתב דברים במעשה שאול עם בעלת האוב⁵ אשר כל השומע יצחק לו, וסוף דבריו⁶, אעפ"י שמשמעות דברי החכמים בתלמוד נראה כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל, לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל, עכ"ל. ואנכי לא

ע"י חכמה זו
 יבוא לידי
 הכחשת דברי
 חז"ל וביטול
 המצות

2 עין יעקב דפוס וילנא דף ל"ג ע"ב, בפירוש הכותב שם. תשו' רב האי גם בתשובות הגאונים (ליק תרכ"ד) סי' צ"ט. 3 חמיו של רב האי גאון (הראב"ד בספר הקבלה). 4 בהקדמתו לפירוש התורה ד"ה הדרך האחת. 5 הובאו דבריו ברד"ק שמואל א' כ"ח כ"ה. 6 של רשב"ח שם.

הפירוש

ידעתי אי זה דרך עבר רוח השכל מאת חכמי התלמוד לדבר אותו, וכבר תפשו רד"ק שם.

אמר עוד: ואשר יתעסק בדברים ההם, יסיר מעליו יראת שמים ויפסד באותן הענינים, כי יסלק מעליו כל דברי תורה לגמרי, ומזאת ההסרה יארע לבני אדם שישתבש דעתם עד שלא יחוש לעזיבת התפלה ולשאר המצות. ואם המתעסקים באותם דברים ודרכי הפלוסופים יאמרו לך כי היא דרך סלולה ובוזה ישיגו לידעת הבורא, לא תשמע ולא תאבה, ודע באמת כי יכזבו לך. ולא תמצא יראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה, אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד, עכ"ל רבינו האיי.

אמר עוד

אוצר החכמה

הפירוש

והרא"ש ז"ל כתב בתשובה כלל נ"ה⁷ וז"ל: ואעפ"י שלא ידעתי מחכמה חצונית שלכם, בריך רחמנא דשיזבן מינה, כי בא האות והמופת להדיח האדם מיראת השי"ת ותורתו וכו', עד לא תהא תורה שלנו כשיחה בטלה שלכם חכמת הגיונכם אשר הרחיקו כל חכמי הדת וכו', עד כי חכמת התורה וחכמת הפלוסופיא אינן על דרך אחד. ואמר החכם⁸ כל באיה לא ישובון, ר"ל כל הבא ונכנס מתחלה בחכמה זו, לא יוכל לצאת ממנה להכנס בלבו חכמת התורה, כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית, ולא ישיג לעמוד על חכמת התורה שהיא ארחות חיים, כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע, ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראיה מזו לזו, ויעות המשפט, כי שני הפכים הם צרות זו לזו ולא ישכנו במקום אחד, עכ"ל. וע"ש כי קצרתיו.

חכמת הפילוסופיא היא היפך חכמת התורה, וכל באיה לא ישובון

בעל שבילי אמונה נכד הרא"ש היה כמו שכתב פעמים בספרו דף ק'⁹, הוא כתב בנתיב הח' וז"ל: ראיתי תועי רוח שחשבו עשיית המצות שאבוי ורבא נושאים ונותנים בהן, דבר קטן, שלא עלה ביד המתעסק בהן רק שכר עשייתן, שאין בעשייתן רק שקיים מצות השי"ת וכו', עד ומזה יצא להם בטול העשייה בכלל המצות כתפלה ותפילין ואיסור והיתר, ואין נותנים דעתן רק בחכמת הפילוסופיא וחושבין שזהו מעשה מרכבה. וזה באמת

חכמת הפילוסופיא - אבדון ומות אל העוסקים בה, ואין להם חלק לעוה"ב

7 סי' י'. 8 משלי ב' י"ט. 9 עיין הנתיב השלישי השביל הראשון, ובנתיב השביעי, ועוד.

הפירוש

אבדון ומות, והמאמינים כן נבדלים מקהל ישראל וכו', עד ומרוב עונינו נמצאו מבני עמנו נמשכים אחר הפילוסופיא אפרים רועה רוח ורודף קדים, וברית עם חכמי האומות יכרותו להתעסק בחכמת היונים, ויהיו לאחור ולא לפני, ומהאמונה הם חיצונים, כי למדו הפילוסופיא הנקראת חכמות חיצוניות וכו'. והביא ראיה מפרק חלק¹⁰ כי לומדי הפילוסופיא אין להם חלק לעולם הבא¹¹. אח"כ הודה ולא בוש על חטאתו אשר חטא בלמדו מעט ממנה, בזה הלשון, עם היות¹² שידעתי שעשיתי בזה עון אשר חטא, את עוני אני מכיר וחטאי אני מזכיר וכו', ע"ש כי קצרתי.

החסיד ה"ר יוסף יעבץ הדורש, חבר ספר קצר קראו אור החיים, להזהיר על הפילוסופיא ולחרף ולגדף לומדיה, ומה אביא לך מדבריו והוא כלו מראשו ועד סופו מדבר על זה.

חיבורי

הקדמונים

אוצר החכמה

בגנות חכמת

הפילוסופיא

אוצר החכמה

הרב מפורטוגאל ה"ר שלמה אלעמי באגרת המוסר אשר לו, קם כגבור עריץ להלחם עם מתפלספי בני עמנו, וישם פיו כחרב חדה ולשונו כתער מלוטש, וגלח בתער השכירה בהם את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן ונשכם¹² כחמור. ולא אעתיק פה¹³ מדבריו כי כבר נדפסה בקושטנדינא¹² והיא מצויה ביד כל אדם, וגם כי הביא דבריו בעל אור החיים¹³.

אוצר החכמה

והרשב"א ז"ל סי' תי"ד מתשובותיו האריך בזה, והא לך שנים שלשה גרגרים מראשי אמירי אמריו, אמר: המתמיד בספרי היונים עושה אותם עיקר ועוקר תורת ה', ומן החרב אשר בידם לא נשמר, וישים מר למתוק ומתוק למר, מעורר על תורת אמת מסה ומריבה וכו', עד גם ראיתי את הלחץ שלוחצים ונחלצים

דברי הרשב"א

והחרם שהטיל

על העוסקים

בחכמה זו

10 סנהדרין צ' ע"א. 11 ז"ל שם: עוד גרסינן בפרק חלק, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים והאפיקורוס, ר"ע אומר אף הקורא בספרים החיצונים, ולזה כיון שלמה ע"ה באומרו דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מות, ואלהי אמת אשר תורתו אמת יבדילנו מן התועים וינצרנו ממועדי קרסולי הכסילים. 12 שנת של"ג 'אגרת המוסר ששלח ר' שלמה אלעמי לתלמידו מפורטוגל' (האגרת נדפסה קודם לכן בקושטא ר"ע בשם 'אגרת התוכחה והאמונה שעשה התכם השלם מה"ר שלמה ה' לחמישי'. אך מכינוי של רבינו לאגרת נר' שכונתו למהדורה הנ"ל). 13 פרק שני פרק שלישי פרק חמישי ופרק תשיעי (קוראהו 'חכם' בסתם או 'חכם אחד').

הפירוש

נגד התורה וחכמיה וכמעט עוקרין כל תחומיה, עד ואם יש בספרים ההם קצת דברים מועילים, יש בהם כמה נזקים, ושועלים כרמים מחבלים ומושכים המתמיד בהם בחבלי השוא ונתעה לא יאמן בשו¹⁴, ויצא שכר הדבר הטוב בהפסדיו במכות אשר הכוהו חכמים בין ידיו. ואם אסרו חז"ל להגות בספר בן סירא, כל שכן באלה שגורמים לסור מאחרי ה'. היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כו'. ויתר דברי קצפו אשר קצף על יושבי עיר פרובינצא על התעסקם בחכמות חיצוניות, והחרם שהחרים הוא ובית דינו שלא להתעסק בהם, הנם כתובים על ספר תשובותיו, ע"ש.

והשר הגדול החכם הרופא ה"ר יהודה נ' אלפכאר כתב לרד"ק¹⁵ בזה הלשון: יאמר נא קמחי ששמו צמח, מתי ניתנו מקראי קדש להדרש במדות החכמה היונית וילכו אחורנית, ומתי נחם אדם על אפרים ותעלה ותצא מרכבה ממצרים, לא כן הדבר, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם. והאריך עוד ע"ש.

והחסיד ה"ר שם טוב בהקדמתו לס' האמונות אשר לו נתרעם על מתפלספי בני עמנו, בזה להם לעג להם, ובסוף דבריו אמר: כשחקרתי דבריהם בערה בקרבי שלהבת כי פרוחה בבני ישראל צרעת ממארת וראיתי כי בכל הדורות האלה כפרו והמירו המופלגים בחקירה, ע"ש.

וכיוצא בדברים אלו כתב בעל אור החיים בפ' ב' וז"ל: אלה האנשים אחרי שהם מתפארים שידעו את השם בחכמתם, פורקים מעליהם עול תורה ועול מצות, מתנכרים לאביהם שבשמים מלעיגים ומשחקים במקיימי התורה והמצות, נער

ע"י העסק בה פרקו עול תורה ומצות, והמירו דתם בגירוש פרס

14 בדברי הרשב"א ליתא לתיבה זו, והיא ע"פ איוב ט"ו ל"א: אל יאמן בשו (וקרי: בשיו) נתעה. 15 נדפס לראשונה באגרות הרמב"ם קושטא שנת רע"ד בערך. ראה גם אגרות הרמב"ם (ליק תרי"ט, אגרות קנאות דף ב' ע"ג). הרד"ק יצא לישע הרמב"ם להשקיט התבערה שנתלקחה כנגדו, רבי יהודה אלפכאר ערך אגרת תוכחה מגולה לרד"ק על עמדו לצד הרמב"ם. רבי משולם ב"ר קלונימוס הוכיחו לר"י אלפכאר על הקילו בכבוד הרד"ק, ור"י אלפכאר קיבל דבריו. ראה גנזי נסתרות קובץ ד' במברג תרל"ט עמ' 6-1.

הפירוש

הייתי גם זקנתי ולא ראיתי כ"א אחד למאה מהם עוסק בתורה ומצוות, ואותו היחיד פוסח על שתי הסעיפים וכו', עד ממגורשי ספרד אני, וראיתי הנשים ועמי הארץ מסרו נפשם וממונם על קדושת השם, ורוב המתפארים בחכמה וכמעט כלם, המירו את כבודם ביום מר והתקצפו וקללו וכו', ופנו למעלה ואמרו מה שדי כי נעבדנו וכו', עכ"ל.

הנחיה 1234567

אוצר החכמה

והה"ר חסדאי בספרו אור ה' כתב בהקדמה זו"ל: ורבים מבני עמנו התנשאו להעמיד חזון ודברי נבואות בחלומות והבלים ובילדי נכרים, עד שמגדולי חכמינו נמשכו לדבריהם ובראשם הרמב"ם ז"ל, הבין בספרי הפלוסופים פתוהו ויפת, ומהקדמותיהם החלושות עשה עמודים ויסודות לתורה, והיום קמו עבדים המתפרצים והפכו למינות דברי אלהים חיים וכו', ע"ש כי אני קצרתי.

אוצר החכמה

ובעל ספר הישר מנה י"ד דברים שמבטלים עבודת השי"ת, והאחד מהם החכמות הרעות זו"ל: יש חכמות משחיתות האמונה כגון חכמות החיצוניות וחכמת הפלוסופיא, ואין צריך לעובד אלהים לשקוד עליהם רק ירחק מהם בכל כחו, כי טרם ששיג מהם תועלת יאבד אמונתו. וכמה חכמים בעיניהם חשבו שעלו למרום החכמה ושעמדו בסוד גדול, ולא ידעו כי רחקו מהאמונה ולא יכידו הדבר, כי המתעסק בחכמת הפילוסופיא תרחיקהו מעט מעט והוא לא ידע. ולא יבטח הנכנס בפילוסופיא שלא תאבד אמונתו, אם לא יהיה לו מלמד בקי וחסיד שיורהו וישמרהו מהמקומות שתחלש אמונתו, ואז ימלט. אבל כשילמוד עם רב חכם שאינו חסיד גמור או לבדו, אין ספק שתשחת אמונתו. וזה הכלל הוא עמוד לכל ירא ה', ולכן צריך להזהר בו, עכ"ל בשער ו'.

העוסק בחכמה עם מלמד שאינו חסיד גמור יאבד אמונתו

הנחיה 1234567

ובשער י"ג כתב עוד זו"ל: אם יתעסק בחכמות חיצוניות אשר מחיתו מהם, צריך לבקש עסק אחר שתהיה מחיתו ממנו, וישליך עסק זה, כי יותר יהיה ההיזק הבא עליו מן התועלת שירויח בו. כי כל המשחיתים אמונתם המאבדים תקותם מהע"ב, הם אשר דבקו בחכמות חיצוניות ואשר התחברו ללומדיהם. ואם יחשוב

אף אם מחיתו ממנה - ההיזק גדול מן התועלת

הפירוש

שהוא חסיד^ו ולא יוכלו החכמות להשחית אמונתו, אין הדבר כאשר ידמה, אבל הוא מתרחק מעט מעט מהאמונה ואינו מרגיש ויחשוב שהוא מחזיק בתומתו, והוא לא ידע שהוא רחוק ממנה מאד וכו', עכ"ל.

והחכם השלם בעל מעשה אפוד¹⁶ בהקדמתו הגדולה המהוללת המלאה לה חכמה ודעת ויראת ה', גם הוא בזה למתפלספי בני עמנו, האמנם לא פער פיהו לבלי חוק רק סיפר בגנותם בדרך כבוד, חלקו מחמאות פיו רכו דבריו משמן והמה פתיחות¹⁷, יורים חצים זקים ומות¹⁸, וז"ל¹⁹: הכת הב' הם בעלי התורה המתפלספים ההולכים אחרי עקבות הפילוסופים כארסטו והנמשכים אחריו, והם עם זה מהנמשכים אחר תורת משה רבינו ע"ה לפי סברתם, ורוצים^ו לקבץ בין שני אלה ההפכים. וסוברים כי למעשה המצות מבא במקרה בקנין ההצלחה האחרונה מצד שהוא שלמות מדותיי לנפש, ותהיה בזה מוכנת לשלמותה המיוחד שהוא שלמות החכמות הגיוניות למודיות טבעיות [ו]אלהיות, על הדרך שהניחום חכמי יון. ואלה הם סודות התורה לפי סברתם, והטבעיות נקראו מעשה בראשית, והאלהיות מעשה מרכבה וכו'. עד, וחשבו שמעשה מרכבה הוא מה שכתב ארסטו במה שאחר הטבע וכו', עד ואלה האנשים מצד שהם נמנים מכלל אנשי התורה וזרע אברהם, יאמינו או יאמרו שיאמינו כי לחכמת התלמוד מבא ג"כ במקרה בהשגת ההצלחה האחרונה, מצד שתישיר אל המעשה הטוב, והוא תכליתו לפי דעתם, והוא במדרגת חכמת המדות לארסטו, ולא נתנו לו מעלה גדולה מזו, אבל יאמרו זה בחשאי. ומי יתן והיה לבבם שלם עם התורה, ולא יאמרו כזה בה. וכבר הגיע מסכלות קצתם שאמרו בקצת ספורי התורה ובקצת מצות, שהם משל ודמיון לאלה הענינים הפילוסופיים, ועל כיוצא באלו נאמר²⁰ הפכתם דברי אלהים חיים, עכ"ל.

סעות בעלי
החכמה בענין
סודות התורה,
והתרחקותם
מתורת משה

16 נדפס לראשונה בוויין תרכ"ה. ועמד לפני רבינו בכת"י ומביאו בחיבורו זה בכמה מקומות.

17 ע"פ תהלים נ"ה כ"ב. 18 ע"פ משלי כ"ו י"ח. 19 בנדפס שם עמ' 6. 20 ע"י ירמיה כ"ג ל"ו.

הפירוש

והתבונן באמרו לפי סברתם, כלומר אבל כפי האמת אינם מהנמשכים אחר תורת משה. והבן אמרו וסוברים כי למעשה המצות מבא וכו', כי הנה לפי דעת הנבלים ההם ספר התורה וספר המדות לארסטו שוים ח"ו, וגם יתר דבריו ירדו חדרי בטן.

דעת בעל
מעשה אפוד
באופן לימוד
החכמה,
ותמיכה בדבריו
לפני החכמים

אלא שיש לתמוה עליו משני דברים. האחד, כי יראה שהוא סותר את דבריו, וזה, כי אחר כל אלה הדברים כתב וז"ל²¹: לא תחשוב שתהיה כונתי לסתור שער העיון לגמרי בחכמות האחרות, כי העיון בלמודיות מותר, וכן גם כן בהגיוניות, וכן נראה שהעיון בטבעיות והאלהיות מותר גם כן, עם ההזהר בתכלית מנטות אחר מה שבא בספרי חכמי יון חולק על שרשי התורה, ע"כ.

אח"כ 1234567

אח"כ 1234567

אח"כ 1234567

אח"כ 1234567

ובסוף ההקדמה כתב וז"ל²²: כל דורש ומבקש ה' ישים כל מגמתו על עסק התורה, ואל יטה אשורו מני הדרך. אמנם אם עכ"פ יכסוף המשכיל ויפנה לבבו מצד התאוה הגוברת ויצר לב האדם, אל העיון בחכמה זולתה, וביחוד הטבעיות והאלהיות לפילוסופי יון, ויחזק עליו החולי הזה אשר לא יוכל להרפא. הנה ליראתי מהסכנה ושלא יובילהו זה אל הגבול הרע והאבדון, אני מקדים רפואה למחלתו ונותן לו עצה הוגנת, שיקדים להכין אל ההצלה העיון בספר הכוזר ואח"כ במורה הנבוכים. ואולי יאמר אומר ולמוכיח בשער יקוש, שאני נאה דורש ואיני נאה מקיים, ° לפי שכבר נטיתי בעיון ספרי הפילוסופים יותר מהראוי. ^ה וגם אני אודהו כי תעיתי בזה מדרך השכל, ולא שמעתי בקול מורי, ולמלמדי לא הטייתי אזני וכו', עכ"ל.

ואתה אחי המעיין לא תוכל להתעלם מהתבונן באמרו ויפנה לבבו, שהוא על דרך²³ ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת וגו', ובאמרו ויצר לב האדם, שהוא ע"ד²⁴ כי יצר לב האדם רע וגו'. ואם כן יש לאומר שיאמר שיש פה סתירה אחת שהיא שתים או נראית כשתים. וזה, כי אחר שאמר על המתפלספים מבני

21 עמ' 15. 22 עמ' 25. 23 דברים ל' י"ו. 24 בראשית ח' כ"א.

הפירוש

עמנו כי באמת אינם נמשכים אחר תורת משה וכו', אם כן איך התיר אחר כך העיון בכל החכמות החיצוניות. ואם העיון בחכמות ההן מותר, איך אמר אחר כך על אשר יכסוף להם, יפנה לבבו וכו' ויצר לב וכו' ויחזק עליו החולי הזה וכו', וקרא עצמו תועה מדרך השכל, כי לקחה אזנו שמץ מהן.

והתשובה בזה אצלי, כי כשאמר שמתפלספי בני עמנו אינם נמשכים אחר תורת משה וכו', לא אמר רק על הנמשכים אחר דעות חכמי יון לגמרי ומאמינים כל מה שיאמינוהו הם, כי באמת הנה אלה רשעים, כי ארסטו האמין הקדמות מלבד שאר האמונות הרעות שיאמינו הפילוסופים. והעד על אמיתות התירוץ הזה מה שאמר בתחלת דבריו, המתפלספים ההולכים אחרי עקבות הפילוסופים וכו', כי נראה שהם דברים יתרים והיה די במה שאמר המתפלספים, אלא שכיון לבאר כונתו פן יחשוב ^{המעין} שעל המתפלספים סתם הוא אומר כן, לכך אמר ^{ההולכים} אחרי עקבות וכו', להודיע שאינו אומר אלא על אשר יסברו כל מה שיסברוהו ארסטו וחביריו.

והתשובה על הסתירה הב' שבדבריו, נ"ל שכונת החכם הזה הוא שלמוד החכמות החיצוניות הוא כקצת דברים שהם מותרים ולא נכון לעשות כן, ואומרים על זה בתלמוד ²⁵ הלכה ואין מורים כן. ועוד יאמרו להלכה אמרתי לא למעשה, כדאיתא ברבות פרשת ויחי ²⁶: אמר שמואל רחיצה תשמיש לאבל בשבת רשות, חד תלמיד מן דשמואל שמש מטתו הלך ורחץ, א"ל להלכה אמרתי לך שמא למעשה, איקפד עלוהי ומית. וכענין יפת תואר שאמרו חז"ל ²⁷ שלא התירתה תורה אלא כנגד היצר אבל טוב לפני האלהים ימלט ממנה ²⁸. ואיך שיהיה למה שאמר בסוף דבריו שומעין, שאמר כהלכה.

והענין הב' שיש לתמוה עליו הוא אמרו שהעיון בפילוסופיא מותר עם ההזהר בתכלית מנטות וכו'. וזה תימה, וכי הטועה

ישוב דברי בעל מעשה אפוד

הפירוש

הפירוש

אין העוסקים בחכמה מכירים בטעותם וריחוקם מהאמונה

25 שבת י"ב ע"ב וש"נ. 26 פרשה ק' פיסקא ז'. 27 קידושין כ"א ע"ב. 28 קהלת ז' כ"ו.

הפירוש

בעיונו מכיר הוא בטעותו, וכי אלבלג וסרסא²⁹ והנרבוני³⁰ שעליהם אמרו האחרונים³¹ שם רשעים ירקב³², יודעים היו כי מעדו קרסולי עיונם ושנטו מן האמת והיושר. באמת אין זאת, אבל הם וכל הטועה בעיונו חושבים שכיונו אל נקודת האמת, וחושבים שמי שיאמר ההפך שהוא פתי וסכל וטועה. והאמת כי לא עם ההזהר כתב דברים אלו, כי האמת כמ"ש הרשב"א³³ כי המתמיד בספרי היונים מהחרב אשר בידם לא נשמר וישים מר למתוק ומתוק למר, וכמ"ש בעל ספר הישר³⁴ כי הפילוסופיא תרחיק האדם מהאמונה מעט מעט והוא לא ידע וכו'.

גם הרב בעל העקידה בהקדמתו נתרעם על מתפלספי בני עמנו ועל חבוריהם ופירושיהם, ועל חכמי ישראל ראשיהם וזקניהם שהסבירו פנים להם ואל ביאוריהם, ונתנו חנינה אל חבוריהם. והוא ז"ל חבר ספר קטן כולו על זאת התלונה והתרעומת, קראו חזות קשה, וכבר נדפסו ספריו ואין צורך להעתיק פה דבריו.

29 רשימה זו מקורה בדברי הרב אברבנאל (יהושע י' פרשה אחת עשרה ד"ה העיון השני בתשובות השאלות, לייפציג תמ"ז דף כ"א ע"ג) שם באה ביתר הרחבה וז"ל שם: הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובינו וכו' ואנשים מבני ישראל מבני הנביאים עושים כוונות למלאכת השמים ר' אבנר, ר' יהושע, הנרבוני, אבן כספי, ר' יצחק אלבלג, ר' חנוך, סרסה, ורבים אחרים, גם בלא דעת הראו עצמם חכמים בדברים על ה' תועה וכו' בגלותם פנים בתורה שלא כהלכה ומה לי להביא עוד שמותם על שפתי וכו', עכ"ל. וראה הע' הבאה. 30 החסיד יעבץ בספרו אור החיים פרק י"ב העתיק דברי אברבנאל הנז"ל, קיצר והוסיף, וז"ל שם: ואנשים מבני ישראל עושים כוונות למלאכת השמים, ר' אבנר, הנרבוני, אלבלג, ר' חנוך, סרסאי, שם רשעים ירקב, עכ"ל. [אבנר, הוא כנראה אבנר מבורגוש. הנרבוני, הוא משה הנרבוני מחבר הביאור על המורה נדפס לראשונה במלואו בווינה תרי"ב. אלבלג, הוא יצחק אלבלג, חיבוריו נותרו בכ"י מלבד הערות שכתב לספרי פילוסופים נכריים. חנוך, הינו חנוך אלקונסטנטיני אביו של שלמה אלקונסטנטיני המוזכר רבות במקור חיים לשמואל צרצה. סרסה, הוא שמואל ק' צרצה מתבר מקור חיים על האבן עזרא וחיבורים נוספים]. 31 מהר"י אברבנאל בפירושו למו"נ שפך על נרבוני זה כל חמתו, ראה דרך משל על חתימת הפתיחה של המורה 'פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים', כותב מהר"א: מאשר יגיד הרב בא לו כי הנה בא הנרבוני גוי לא צדיק גוי לא חסיד לעיין בספרו וייחס אליו דעותיו הרעות וידבר באלהים ובמשה וכו'. ועוד בחלק א' פ"ה: והנרבוני והאפודי שניהם נשרפים בבית הדשן וכו'. אלבלג גונה בחריפות ע"י מהר"א גם בספריו מפעלות אלהים וישועות משיחו. על סרסה וסופו ראה עובדה מופלאה בס' יוחסין (מהדורת לונדון תרי"ז עמ' 226) בהוספת המלבה ד' בדפוס קושטאנדינא שכ"ו החכם ר"ש שולם, וד"ב. 32 הובאו דבריו לעיל. 33 כנ"ל.

הפירוש

האחרון הכביד להרחיק ולאסור הפילוסופיא הוא החסיד אשר
קנא לאלהיו כה"ר מאיר ׳ גבאי, בספרו אשר קראו עבודת הקדש
והמדפיסים³⁴ קראוהו מראות אלהים, בחלק התכלית³⁵
מתחלתו עד פרק י"ז. ובפי"ז חגר חרבו כישמעאל ודחה בשתי
ידיים וטען טענות על בעל דרך אמונה אשר יצא לישע
הפילוסופיא, והשיב על דבריו והוכיח שהיא אסורה לכל אשר
בשם ישראל יכנה, יעוין שם.

הפילוסופיא
אסורה לכל
אשר בשם
ישראל יכנה

ובספר הזוהר פרשת משפטים³⁶: ושם אלהים אחרים וגו'³⁷,
מאן דיתעסק בספרי אחרנין דלא מסטרא דאוריתא, לא ישמע
על פיך³⁸, דאסור לאדכרא לון ולמילף מניהו טעמא, כ"ש על
אוריתא, ע"כ.

הראיתך בעיניך להקת חכמי ישראל הקדושים דוחים
ומרחיקים ואוסרים הפילוסופיא, והנה בסודם תבא נפשי בקהלם
תחד כבודי, כמוני כמוהם בסברא זו. אך בדבר אחד אני חולק
על קצתם והוא, כי קצתם אשר מהם בעל ספר הישר, אחרי
שגלו נבלות הפילוסופיא לעיני מאהביה, חזרו ומצאו לה תקנה
והיתר, בתנאי שיהיה למודה עם חכם בקי וחסיד, כאלו עם זה
יהיה בטוח לב הלומדה שינצל ממכשול. ואני אומר שאי אפשר
לאדם ללמוד הפילוסופיא, אם לא שיקבל עליו קודם ההסתכן
ויאמר בלבו, הנני בא ° להתפלסף ויעבור עלי מה שיעבור משבוש
הסברות והפסד האמונות, ואז יבא בה בכל אות נפשו. אך מי
שלא ירצה לקבל עליו ההסתכן, ורוצה לשמור אמונתו ושיהיה
תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו, אין לו תחבולה ותקנה
שבה יוכל להתפלסף כלל. כי תקנה זו שאמר שיהיה עם מלמד
בקי וחסיד אינה כלום, כי אין אדם יכול לדעת על מי יסמוך,
כמו שביארתי בדפוס הראשון³⁹.

איסור לימוד
החכמה גם מפי
מלמד בקי
וחסיד

³⁴ בויניציאה שכ"ז. מכאן ואילך חזר החיבור לשמו המקורי. ³⁵ פרק ט"ו. ³⁶ דף קכ"ד ע"א.
³⁷ שמות כ"ג י"ג. ³⁸ שם. ³⁹ בדפוס ראשון האריך רבינו כאן להראות באצבע כי מצודת
השגיאה פרושה גם על הגדולים ביותר שהגו בחכמה זו, ומפיו לפידיים יהלכו כנגד מי שרומם
דרך החקירה וההשגה בשכל האנושי, ומזה עשה ק"ו לאזובי הקיר אנשים כערכינו שאין לנו
להשען על בינתנו להכניס עצמינו לדרך סכנה זו. וכל זה נשמט ע"י רבינו במהדורה שניה. [עיקר

הפירוש

וְאַחֲרַי שְׁדַּבַּרְתִּי עַד הִנֵּה מִצְאָתִי בַתְּשׁוּבוֹת הַרִיב"ש תְּשׁוּבָה א
מִיּוֹחַדָּת עַל עֲנִין זֶה וְכָל דְּבָרִיה דּוּמִים לְדַבְרִי, יַעֲוִיין שֵׁם סִי ב
מ"ה. גַּם הַר"ם אֶלְשִׁיךְ ז"ל בַּפְּסוּק ⁴⁰ וְעַץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע, הָאֵרִיךְ
לְהַרְחִיק הַפִּילוֹסוֹפִיָּא, עֵיין שֵׁם בַּסֵּפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה ⁴¹.

אוצר החכמה

דברי רבינו בהשמטה זו הובאו להלן בנספח בסוה"ס]. וז"ל החכם רבי אביעד שר שלום ז"ל בספרו אמונת חכמים (מגטובה ת"צ, תחילת פרק עשרים ושניים): שהרי ראינו בעינינו שאוהביה והעוסקים בה נטו מאד מדרכי אמונת תורה שבע"פ וחלקו אפילו על הלכה למשה מסיני, ובדברים אחרים לא נחשבו דברי רבותינו לכלום בעיניהם, וחלקו עליהם מכח מה שנראה אצל שכלם הדל. ואפילו הגדולים ויראי שמים שבהם אשר האירו עיני ישראל בחבוריהם, לא נשמרו מן חרב המינות אשר בידה ונפלו במכמורת הטעיות היותר גדולות בלכתם אחר שכלם וכו'. סוף דבר כל באיה לא ישובון. והנה מלבד מה שכתבתי בהקדמה ובפ' א' ובפ' ב' ובפ' י"ב ובפרקים אחרים הבאים אחריו, יקרא קורא ספרי זה בספר דרך חיים של הר"ם לונזאנו בעל שתי ידות, באותו הנדפס בסלוניקי (כי בנדפס בויניציאה רמזו עליו אבל השמיטוהו), על אותה הפסקא המתחלת ולו משנה ולא רק מלבבי, עכ"ל. ⁴⁰ בראשית ב' ט'. ⁴¹ עיין שלה"ק (מסכת שבעות פרק נר מצוה, מהדורת יד רמה עמ' רנ"ט-ר"ס) שהאריך בהרחקת לימוד הפילוסופיא ואיסורו, והעתיק רוב ככל דברי רבינו כאן בלשונם. גם הגחיד"א במדבר קדמות (מערכת ח' אות י"ז) אחר שהאריך בגנות הפילוסופיא כתב: וכבר הרב עיר וקדיש מהר"ם די לונזאנו ז"ל בשתי ידות בדרך חיים הפליג לדבר בסכנת לימוד הפילוסופיא, והביא דברי הזהר הקדוש ודברי הראשונים ואחרונים, ע"ש באורך. ועיין גם בס' שומר אמונים למהר"י אירגאס (ויכוח ראשון אות ל"ו) שהעתיק מדברי רבינו כאן. והנה כתב הגאון המקובל רבי אהרן ברכיה ממודינה בספרו מעבר יבק (מאמר שפתי רנות פרק ל"ג, הוצאת אהבת שלום עמ' ש"ג) וז"ל: וכתב בעל דרך חיים - איש מופלא בדורו וירא את ה' מרבים, כאשר העידו על חסידותו וחכמתו שלמים וכן רבים - שמכל עבירות אשר עברו עליו מיום היותו עד היום שחיבר ספרו היקר, עון זה שסטה אל סטי כזב מחכמת הפילוסופיא בילדותו, הכריע את כולם, כי היא מולידה עמל ואון בדיעות אלהיות האמיתיות, ושפחה תירש גבירתה, וכל באיה לא ישובון, כי נופת תטופנה שפתי זרה ואחריתה מרה כלענה, כי ממנה סברות ארסיות ממיתות, וחדה כחרב פיות שמנפש עד בשר תכלה, ושאלו צעדיה יתמוכו. והמבלה ימיו בה ינהום באחריתו כרשעים שמלאים חרטות, ויאמר איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי, כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. כי בהבל פיהם משמיעים קול המון לעם בפירושי פסוקים ומאמרים כפי כוניהם, והם כקול הסירים תחת הסיר בדברים מרבים הבל וכל רוח אין בהם, וכל זמן שמזקינים מטפשים כאשר כתב הראב"ד בפ' משנה ה' מספר יצירה וכו', עכ"ל. אכן בדברי רבינו בספרו זה לא מצאנו דברים אלו אשר כתב בשמו הרב מעבר יבק.